

ISTORIE

Oliver Jens Schmitt (n. 1973), este profesor de istorie sud-est-europeană la Universitatea din Viena. Temele sale de cercetare privesc, printre altele, fascismul în Europa de Est, cu accent pe România, societățile urbane din estul Mediteranei în secolul al XIX-lea, societatea și politica în Imperiul Otoman târziu, evoluțiile socioculturale în spațiul albanez, istoria imperiului maritim al Veneției sau istoria Balcanilor în Evul Mediu târziu. Din 2017, este președintele Secției Filozofie/Istorie a Academiei Austriece de Științe. Printre titlurile sale, traduse în mai multe limbi, se numără: *Kosovo: Kurze Geschichte einer zentralbalkanischen Landschaft* (*Kosovo: Scurtă istorie a unui ținut central-balcanic*, 2008); *Skanderbeg: Der neue Alexander auf dem Balkan* (*Skanderbeg: Noul Alexandru din Balcani*, 2009; trad. rom. 2014); *Die Albaner: Eine Geschichte zwischen Orient und Okzident* (*Albanezii: O istorie între Orient și Occident*, 2012). La Humanitas a fost tradusă biografia *Corneliu Zelea Codreanu: Ascensiunea și decăderea „Căpitanului“* (2017).

Marian Voicu (n. 1968) este moderator și producător în televiziune și radio de peste 20 de ani. Printre cele mai recente filme documentare se numără *Torna, torna, fratre! Istoria aromânilor spusă de ei înșiși* (2015), *Tezaurul României de la Moscova: Inventarul unei istorii de o sută de ani* (2013; transpus în volumul cu același titlu publicat la Humanitas, 2016), *Serbia după război: În căutarea adevărului* (2009). În 2018 a publicat la Humanitas volumul *Matrioška mincinoșilor: Fake news, manipulare, populism*.

OLIVER JENS SCHMITT

ROMÂNIA ÎN 100 DE ANI

BILANȚUL UNUI VEAC DE ISTORIE

Urmat de un dialog cu Marian Voicu

Traduceri din germană de
Wilhelm Tauwinkl

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Introducere

7

ROMÂNIA ÎN 100 DE ANI.
BILANȚUL UNUI VEAC DE ISTORIE

15

OLIVER JENS SCHMITT
ÎN DIALOG CU MARIAN VOICU

93

Mulțumiri

125

Indicații pentru lectură suplimentară

127

MICUL VOLUM DE FAȚĂ TRATEAZĂ O TEMĂ MARE; el nu oferă însă o prezentare de ansamblu, ci este un eseu istoric. Trebuie deci ca, în câteva cuvinte, să clarificăm metoda și poziționarea autorului. Ca gen, eseu are numeroase avantaje: fiind o „încercare“, nu are pretenția de caracter definitiv; mai mult lansează întrebări fundamentale, dezvoltă teze și idei călăuzitoare, reliefează și scoate în evidență lucruri care, în monografiile de amploare, sunt sufocate de material. De acest gen ține însă și concizia, iar alături de aceasta, în mod necesar, și întinderea redusă. Acest lucru vine în întâmpinarea dezbaterii intelectuale. Din punct de vedere științific însă, specialistul va simți lipsa analizelor și a justificărilor în detaliu. De aceea, încă de la început, îi atragem atenția cititorului cu privire la ceea ce-l așteaptă: nu o prezentare de ansamblu a celor o sută de ani de istorie a statului român, de la înglobarea unor teritorii care, mai înainte,

fuseseră austro-ungare și rusești, ci o încercare de a trasa liniile esențiale ale statalității românești în trecutul recent. În centru se află statul, în interacțiunea lui cu societatea. Cititorul nu va găsi deci o *histoire totale*, ci reflecții privind dezvoltarea și caracterul statului român, precum și modul în care caracterul constitutiv al statului a marcat societatea românească.

Cartea de față are la origine o conferință susținută la Ateneul Român (și consistent adăugită în aceste pagini), urmată de un dialog cu Marian Voicu, în cadrul seriei *Despre lumea în care trăim* (februarie 2018). Am fost invitat să vorbesc pe tema „România în 100 de ani”. La prima vedere, definirea problemei pare simplă: un bilanț al ultimului veac de la Marea Unire, așa cum este numită, de obicei, în contextul românesc, întemeierea regatului României Mari. Dar ce poate însemna acest lucru?

Noțiunea de bilanț provine din sfera contabilității, a cifrelor. Contabilitatea economică este aparent fără echivoc: sub linie avem un rezultat clar, pozitiv sau negativ. Univocitatea este însă doar aparentă: multe lucruri depind de așteptările cu care a fost început un demers, de criteriile de evaluare, care cuprind inevitabil și elemente subiective. Un bilanț are nevoie, întotdeauna, de o interpretare, iar aceasta poate fi făcută pornind de pe o anumită poziție, explicită

sau nu, așa cum se întâmplă adesea. Un bilanț trebuie nu doar să conțină criteriile după care se evaluează, ci și să explice ce anume evaluează și de ce anumite elemente sunt importante pentru acest bilanț, iar altele nu.

Astfel de reflecții metodologice pot părea oboșitoare sau chiar de prisos. Însă, în cazul în care vrem să reflectăm asupra celor o sută de ani ai României, tocmai acestea sunt esențiale. Într-adevăr, ceea ce a marcat, până acum, cele mai multe manifestări publice a fost un discurs afirmativ al unor instituții de tradiție ale statului sau apropiate acestuia, cum ar fi, de pildă, Academia Română sau Biserica Ortodoxă. Sunt celebrate – dar nu discutate – statul și națiunea ca unitate indisolubilă, ideea națională și ortodoxia, aceasta având funcția de suprastructură ideologică: România ca stat al românilor ortodocși, un stat care a înfăptuit năzuința de veacuri a românilor de a trăi împreună. Pe un astfel de temei, acest stat este apreciat fără rezerve. Dat fiind însă că, pe cât se spune, statul ar fi amenințat de opoziția internă și de dușmani din afară, trebuie strânse rândurile. Cine cunoaște istoria ideilor și a ideologiilor românești poate lesne înțelege unde se încadrează această construcție ideologică. Este cazul, desigur, al unei minorități, care nu rareori este vehement atacată din acest motiv.

Este o dezbatere a românilor, în România.

Reflecțiile de față provin însă de la cineva din afară, care abordează tema luând o anumită distanță, dar care nici nu poate pretinde că este absolut neutru sau obiectiv, ceea ce oricum este imposibil în știința istorică, întrucât vorbim de interpretări. De aceea, aș dori să-mi conturez poziția ca fiind cea a unui democrat și liberal: mă raportez sceptic la modele de identitate autohtoniste, văd locul României într-o Uniune Europeană și resping un model de stat și de societate oligarhic-autoritar, de tipul celei din Rusia timpurilor noastre. La interpretările oficiale și oficioose răspândite în discursul public din România mă raportez cu rezerve, privindu-le mai curând ca obiect de analiză intelectuală și științifică, și nu ca un gen de grilă de interpretare ce ar trebui preluată fără să fie pusă în discuție. Astfel, mă consider ca fiind într-un gând cu majoritatea intelectualilor români și cu acei oameni din societatea civilă care s-au mobilizat, în ultimii ani, într-o manieră impresionantă.

Poziția celui din afară are și ea avantaje: uneori, distanța înlesnește o privire mai limpede, dar, înainte de toate, un observator extern este mai puțin afectat emoțional de problemele istoriei contemporane. Rămâne, desigur, loc și pentru numeroase interpretări greșite: un comentariu din afară poate fi mult prea lesne perceput ca

o lecție. Dacă, în cazul României, acesta vine din Vest (deși locul de muncă al autorului, Viena, nu se află tocmai în inima Occidentului Europei, ci, din perspectiva României, în cel mai bun caz, în „Occidentul apropiat“ sau în „Semi-Occident“), nu mai e mult până la acuzația de aroganță sau de lipsă de informare. În climatul politic actual, în care antioccidentalismul se răspândește în mod subliminal, dar și fățiș, în care se bate toba suveranității, neatârnării și egalității în drepturi a României față de partenerii ei din UE și NATO – în realitate urmărindu-se însă apărarea intereselor particulare ale oligarhilor –, un istoric din țările vecine din Vest poate fi lesne înțeles greșit, în mod conștient sau inconștient. Referitor la această conjunctură, trebuie să remarcăm că cititorul român își va aminti fără dificultate că discursul despre suveranitate al guvernanților actuali nu este altceva decât o versiune (deja nu foarte) moderată a național-comunismului ceaușist, a cărui xenofobie are până astăzi asemenea urmări în anumite părți ale societății, încât postcomuniștii și adepții acestora recunosc în el o resursă de propagandă eficientă.

Totuși, această conjunctură nu-l scutește pe istoricul din afară de răspunderea de a-și aborda obiectul cu competență și autorefecție, fiindcă avantajele oferite de distanță pot fi, la rândul lor, puse sub semnul întrebării din cauza lipsei de

apropiere culturală. În primul rând, un observator din afară n-a trăit (și suferit) asemenea unui cetățean român istoria recentă a României. Acest lucru nu înseamnă că n-ar putea lua poziție în acest sens; altminteri ar fi posibile doar afirmații despre propria comunitate națională, ceea ce, pe lângă parohializarea totală a științelor umaniste și a discursului intelectual, ar însemna și o ontologizare a conceptelor etnice, o absurditate lesne de recunoscut. Cu toate acestea, un observator din afară are nevoie de competențe culturale, aceasta și pentru a-și putea clasifica și evalua propriile afirmații în funcție de efectul lor în contextul românesc. Pe lângă lectura izvoarelor și a literaturii științifice, este esențial contactul personal: convorbirile personale de-a lungul mai multor ani, cu oameni de știință, cu intelectuali, cu cei întâlniți în timpul călătoriilor. Este vorba de apropiere, de experiență.

Anumite puncte abordate în continuare, care pe unii români ar putea să-i uimească sau chiar să-i supere, nu sunt, în nici un caz, specifice cazului românesc. Dacă, de pildă, voi discuta rolul Academiei Române ca purtătoare a bagajului de idei conservator-naționaliste, precum și necesitatea unei dezbateri critice în acest sens, fac acest lucru tocmai pe fondul experienței din cadrul Academiei Austriece de Științe, care abia în ultimii ani s-a confruntat critic cu episoadele ei întune-

cate. O istorie critică a acestei Academii între anii 1938 și 1945 a apărut recent, iar o analiză critică exhaustivă a istoriei Academiei este un proiect de cercetare aflat actualmente în curs. Astfel, România nu este arătată cu degetul, ci, dimpotrivă, este vorba de gânduri apărute din propria reflecție și propria experiență referitoare la eforturile unei astfel de introspecții, în sensul unui dialog între intelectualii europeni. Același lucru este valabil și în privința reflecțiilor despre rolul Bisericii; în acest caz aș dori să separ clar creștinismul ca religie și credință de Biserica-instituție. Și în țările de limbă germană din Europa Centrală, Bisericile au trebuit să se confrunte cu trecutul lor în cele două dictaturi, cea național-socialistă și cea comunistă. În această privință, nu este vorba de polemică ateistă împotriva creștinismului, ci de abordarea modului în care Bisericile ar putea susține nu structuri autoritare de putere, ci o societate liberă.

Această carte nu dorește, în nici un caz, să dea lecții. Ea oferă o altă privire asupra unor lucruri binecunoscute și dorește să invite la dezbateri. A fost scrisă însă cu simpatie și respect față de acei oameni care, în ultima sută de ani, au încercat să construiască, în condiții grele, ceea ce, după părerea mea, merită România să fie: o țară normală, nu un caz special, nici în bine, nici în rău, ci un stat de drept, democratic, în Europa.

ROMÂNIA ÎN 100 DE ANI
Bilanțul unui veac de istorie

2018 ESTE, ÎN MULTE ȚĂRI EUROPENE, UN AN AL comemorărilor, respectiv al aniversărilor, iar aceasta într-o vreme în care necesitatea unor repere istorice este deosebit de actuală; un imperativ, care, evident, se orientează și după simbolistica anilor. În dezbaterile intelectuale se observă, pe bună dreptate, că inflația de aniversări ia forma unui surogat de religie, fiind vorba, în fond, de puneri în scenă ale unei religii civile. Totuși, cu toată critica din partea intelectualilor și a oamenilor de știință, nu se schimbă nimic din conjunctura și dinamica enormă a anilor aniversari. Caracterul lor politic este evident, iar acest lucru nu-i ajută pe istorici să ofere orientări, pomenindu-se mult prea repede antrenăți în vârtejul pasiunilor politice. De fapt, chiar unii istorici s-au numărat și se numără în continuare printre cei care provoacă aceste pasiuni istorice, iar cazul românesc a oferit și oferă foarte multe exemple în acest sens, cel puțin de la Nicolae Iorga încoace.